

POLSKA

RACŁAWICE

W POEZJI I MALARSTWIE

Zdobycie przez kosynierów armat pod Racławicami.

Mal. Z. Ajdukiewicz.

Lasy nasze, ciemne lasy
Racławickie lasy!
Pełne wczesnej woni leśnej
I słonecznej krasy.
Lasy nasze, ciemne lasy,
Gdzie to cudne rano,
Kiedy was tu w głuchym polu
W jednym dniu posiano?
Od poranku do wieczora
Do samego zmroku
Ludzka krew się przelewała

Z żołnierskiego boku.
Lała się jak deszcz kroplisty
W pierwszy dzionek wiosny,
A z krwi czystej, w gaj cienisty
Puściły się sosny.
Co wiatr ruszy, liść poproszy,
W ciemny bór polecą
A Ojczyzna z cicha wdycha:
Gdzie wy moje dzieci?
Tyle czasu przeminęło
Mój Ty mocny Boże,

Pług zorał ludzkie kości
A serca nie może...
Cud prawdziwy, wstają dziwy,
Podnoszą się z ziemi
I to słońce Racławickie
Świeci się nad nimi.
Jak przed laty, jasno, krasno,
W polu uroczyście —
Wyrastają dawne czasy
Jak wiosenne liście.

(Wyjątek z „Bitwy Racławickiej” — T. Lenartowicza).

T. Kościuszko.

Mal. J. Styka.

Niezapomnianymi nigdy dla nas datami, w dziejach walk Polski o niepodległość — to 24 marca 1794 r., w którym to dniu Tadeusz Kościuszko, po złożeniu przysięgi na Rynku Krakowskim, — ogłosił powstanie przeciw panoszącym się na ziemiach polskich Moskałom — oraz data 4 kwietnia, kiedy to, jako wódz naczelny powstańczych sił zbrojnych, stoczył pod Racławicami pamiętną, zwycięską bitwę z tymiż Moskałami. Sława tych dwu momentów dziejowych zajmowała przez długie jeszcze lata potem umysły patriotów i podniecała wyobraźnię artystów.

W Polsce, jak i zagranicą dawniejszymi czasami, na mocy tradycją uświęconego prawa — do orężnej obrony państwa obowiązana była tylko szlachta, oraz magnaci, idący na wojnę zwykle na czele wystawianych własnym sumptem pocztów zbrojnych. Brać mieszczańska i lud wiejski zajmować się mogli tylko rzemiosłem, uprawą roli, handlem, oraz innymi pracami, złączonymi z potrzebami bytu codziennego. Olbrzymie więc siły narodu, które w dobie krytycznej mogłyby się stać dlań podporą i ratunkiem — leżały odłogiem. — Tadeusz Kościuszko, szczerzy demokrata — mały wzrostem, ale wielki duchem patriota — był pierwszym, który usiłował w czyn wprowadzić, wzniecając przez Konstytucję 3-go Maja ideę demokratyczną: uwolnić chłopów z poddaństwa, zrównać w prawach wszystkich obywateli kraju i powołać ich do służby żołnierskiej. Wezwawszy pod broń Kra-

Po bitwie pod Dubienką.

Mal. Z. Ajdukiewicz.

J. Waschington dziękuje T. Kościuszcze za pomoc Ameryce.
Mal. F. Ajdukiewicz.

kusów i przywdziawszy na się, jako mundur, sukmanę krakowską, stał się on niejako bohaterem chłopskim. Zaroiło się w jego wojsku od białych, wyszywanych kierezyj, brzęczących pasów mosiężnych, czerwonych rogatywek z pawimi piórkami.

Demokratyzm pogłębił w szeregach wojskowych uczucia patriotyczne — świeże siły ludowe krzesiły w nich nowy zapał — barwność przyodziewku radowała oczy, nieciła otuchę... — wszystko to razem specjalnym urokiem opromieniało te pierwsze wyczyny Kościuszkowskiej Insurekcji. To też nic dziwnego, że przeszła ona w wielką legendę i dla późniejszych pokoleń stała się nie przebrany źródłem wielu twórczych natchnień poetyckich i malarskich.

Bogata jest poezja Powstania Kościuszkowskiego w różne krakowiaki, marsze i polonezy, opisy i prace, opiewające i głoszące sławę wodza naczelnego oraz walczących przy jego boku ochotników chłopskich — ponad wszystkimi jednak tymi utworami wierszem i prozą — na pierwszy plan wybijają się dwa z nich: liryczno-epiczny poemat Teofila Lenartowicza pod tytułem „Bitwa Raclawicka”, i obraz sceniczny „Kościuszek pod Raclawicami” Władysława Anczyca. Oba bowiem przyczyniły się — w niesłychanej wprost rozciągłości w czasie i w przestrzeni — do spopularyzowania wśród najszerszej społeczności naszej, zarówno imion autorów, jak i bohaterów zobrazowanych przez się wypadków dziejowych.

„Bitwę Raclawicką” poświęcił Lenartowicz gener. Józefowi Wysockiemu, z którym brał udział w nieudanym powstaniu galicyjskim w 1848 r., po

którym musiał emigrować z kraju. Dedykację swoją poeta temi rozpoczyna i kończy słowami:

„Gdzież ten czas, pełen najświetniejszych nadziei, kiedyśmy razem, na jednym wózku, pośródkiem upojonego radością ludu, na krakowski rynek zajeżdżali. Orły polskie, chorągwie narodowe, wszystkie znaki zmartwychwstającej Ojczyzny — widzieliśmy własnymi oczyma...

Dałby Bóg, Jenerale, żebym przy waszym boku na ojczystą ziemię powrócił... żebyśmy patrząc na swobodę i wesele powszechne, mogli pomyśleć sobie: Te lat dwanaście tułactwa — to był sen tylko, nużący, ciężki, ale który już się skończył, — i oto witają nas bracia Krakowiacy!...

W oczekiwaniu tej chwili szczęśliwej, niech każdy, jak może, służy ojczystej sprawie; wszakże nie tylko miecz, ale i łza waży na szali narodowych przeznaczeń”.

W myśl powyższego, ten prawdziwy bard narodu naszego — pozostał nazawsze poetą nawskróś swojskim i choć większość życia spędził na tułaczce, to jednak wszystkie soki dla swych natchnień z rodzimej czerpał gleby. Tylko gnębiąca go tęsknota za ojczystym krajem — przybrała we wspomnieniach i wyobraźni — formy snu na jawie o jakiejś cudownej krainie, mieniającej się złotem i błękitem, jasnej i promiennej. Wabi go wieś polska i ta ziemia -rodzicielka, która ongiś, w wiosnianych latach życia radowała jego wiecznie młodą duszę, nęcą go tematy żołnierskie; rycerska przeszłość narodu jest mu bardzo drogą, wzrusza go nadzieja lepszej przyszłości, opartej na odrodzonych i uświadomionych patriotycznie warstwach chłopskich. Poezję jego cechuje poza tym niezwykła dźwięczność rytmu i melodyjność wierszy, tkwi w niej ruch i życie, szloch i radość, a dziarskość i pogodny realizm łączy się w niej w dziwnie prosty sposób z sennym jakby marzeniem.

Wszystkie te przymioty i właściwości łączy w sobie „Bitwa Raclawicka”, arcydzieło o nieprzemijającej wartości, które po przez wszystkie lata niewoli było ukochanym poematem naszym i niby boska, ożywcza ambrozja, — krzepiło dusze starszych i młodzieży.

Każde słowo tej cudnej pieśni jest jakby z pod serca wyjęte, a swojskie obrazy, jak malowanka, przesuwają się przed oczyma. Dźwięczy w niej nuta smutku i nadziei nieokreślonej, a nieomyślnej, którą wszyscy do niedawna nosiliśmy w sercach, a która dziś stała się szczęśliwą rzeczywistością. Poeta Kasprowicz nazwał „Bitwę Raclawicką” Lenartowicza — jedną z najpiękniejszych pereł, jaką w literaturze naszej posiadamy. „Lirnik mazowiecki”, jak się o nim wyraził „uderzył tutaj znów w najczystszy ton ludowy, a jeśli nie dał nam epopei chłopskiej w ścisłym tego słowa znaczeniu, to przecież znacznie się do niej zbliżył”. Urywek z poematu tego, zacytowany na przedstawieniu „Kościuszki pod Raclawicami” Anczyca, wyciskał łzy z oczu kilku pokoleniom.

„Bitwa Raclawicka” posłużyła za impuls drugiemu poecie, wielkiemu adoratowi i przyjacielowi T. Lenartowicza — Władysławowi L. Anczycowi — do napisania wyżej wspomnianej, patriotycznej sztuki teatralnej „Kościuszek pod Raclawicami”. Minęło przeszło 50 lat od chwili, kiedy

Ciąg dalszy na str. 5.

BITWA RACŁAWICKA

Coś to będzie, coś to będzie,
Prosty naród gwarzy;
Wczesne lato zawitało,
Może Bóg co zdarzy.
A też orły, co na wschodzie
Krażyły, latały:
Ruski, pruski, austrijski
I nasz polski biały?...
Jak się biły nad obłokiem,
Widział naród wszelki;
Jaka była bójka sroga,
I jaki krzyk wielki.
I za mało, bo nie trwało
Jak do trzech pacierzy,
Z czarnych orłów orzeł biały
Nawyrwał pierzy.

Radne pany stare.
I chłopci się zapisali
Krzyżem na ofiarę;
Duszą, ciałem, sercem całym
Polski lud się łączy:
Ma się skończyć nasza bieda,
Niechże raz się skończy.
I zadzwonił na Wawelu
Stary Zygmunt z wieży;
Nie wstrzymany, rozmachany
Głos po kraju bieży.
Rosa rosi, wiatr roznośi
Radość niepojętą;
Dzwon potężny, lud przysiężny,
W Polsce wielkie święto.

Na czerwonej wyrobiony
Złoty snopek z kosą;
A na białej srebrnej całej,
Czystym złotem dziana
Matka Boża niebios Pana
Stawia na kolana.
I głos bieży na wiatr świeży
W oddaloną stronę:
Jak łązka dziecka, pieśń nieświecka:
„Pod Twoją Obronę”.
Idą, idą prostą drogą,
Chorągiewki warczą,
Rwą się konie ku tej stronie,
Wstrzymać ich nie starczą.
Kosyniery, naród szczery,
Choć to nie żołnierze;

Modlitwa przed bitwą racławicką.

Mal. A. Chęćmoński.

Nad obszarem, rankiem szarym
Wschodzi jasna zorza,
Zorza wschodzi z poza świata,
Kościuszko z za morza.
Ptak szczebiota, zorza złota
Pobudziła ptaki,
A Kościuszko budzi ludzi,
Krakowskie wieśniaki.

Tam w Krakowie ludu wiele
Przed Panną Maryją;
Trąby grają, serca tają,
Straże w bębny biją;
A pośrodkiem z licem słodkim,
Jak chłopiec pośledni,
Polak dzielny, wódz naczelny,
Za nim ludzie biedni.

I przystanął przed kościołem
I przysięgł się Bogu,
Że nam wszystkie krzywdy nasze
Odbije na wrogu.
Przysięgli mu posłuszeństwo
Na tę Bożą Mękę,
Wszyscy — zgodnie na starszeństwo
Wyciągnęli rękę.
Podpisali Krakowianie,

Maszeruje polskie wojsko
Prosto od wiatraku,
Czerwienią się chłopskie czapki,
Jakby nasiał maku.
A na czele nasz Kościuszko,
Pod nim konik siwy;
Co naczelnik, to naczelnik,
To już nasz prawdziwy.
Polska dusza w polskim ciele
I w polskiej sukmanie,
Jedzie, wiedzie na Moskalki
Krakowskie powstanie.
A lud za nim z przysięwaniem
Jak pszczoły za matką,
Nie założy chłopu drogi
Niemiecką rogatką.

Różni ludzie przychodzili,
Po drodze stawali,
Wedle stanu na Ojczyznę,
Co mieli, dawali.
Szlachcic przywiódł konia z rzędem
Od srebra, od złota;
Na wojaka — jedynaka
Niewiasta sierota.
Przed narodem ludzie przodem
Dwie chorągwie niosą:

Ale u nas wszystko żołnierz,
Co broń w rękę bierze.
Podkówkami krzeszą, śpieszą,
Za ojcem Kościuszkim;
Jedni ludzie ciągną drogą,
A drudzy przydróżkiem.
Do Racławic ciągną nasi
Po cztery, po cztery,
Madaliński z hułanami,
Potem kosyniery.

Przyciągnęli przed kościółek,
Aż ksiądz stoi w proggu.
Mili bracia, rzekł Kościuszko,
Pokłońmy się Bogu.
Jakby wicher nagły powiał
Pośrodkiem dąbrowy,
Schylili się wszyscy ludzie,
Czapki zdjęli z głowy.
Kosyniery, pikiniery,
I polska piechota,
Matka Boska patrzy na nich,
Suknia na niej złota.
Przed obrazem sam najpierwszy
Naczelnik przyklęknie,
I pokłoni się do ziemi,
Ręce złoży pięknie.

A lud sobie dobrze wróży:
 Uważają swoi,
 że Moskali ten pobije,
 Kto się Boga boi.
 Jak dobrodziej lud przeżegnał
 Złocistą patyną,
 Powiedział mu, że Polacy
 Nigdy nie zaginą:
 Kto uwierzy, kto wydzierzy,
 Ten pewno nie zginie;
 Jeśli w własnej krwi utonie,
 To w niebie wypłynie.
 Więc już szczerze, jak żołnierze,
 Przy pomocy nieba
 Utraconą Polskę naszą
 Krwią odkupić trzeba.
 Niechżeć tedy Bóg pomaga
 I Matce Gidelska,

A ci ludzie, co poznali,
 To mówili sobie:
 że też taka wielka dusza
 W tak małej osobie. —
 Mgła opada po nizinach,
 Leci za kraj świata,
 Anioł boży z dolin, wzgórz,
 Siwe mgły rozmiata.
 I wyczyścił całe pole,
 Jak oka źrenice,
 I pokazał... tam Moskali,
 A tu Raclawice.
 Wysunął się nasz Kościuszko
 Na przodek szeregu,
 I zawołał: — Wiara bracia,
 Od brzegu do brzegu,
 A najpierwej wy, wieśniacy,
 Polski ludu rolny!

Gdzie najczęściej ludzi pada,
 Tam Kościuszko leci,
 Porządkuje, rozkazuje:
 Trzymajcie się, dzieci.
 Madaliński z hułanami
 Coraz to się puści,
 Jak żelazo piersi stawi
 Przeciw tych czeluści.
 Wiele złego na jednego;
 Kościuszko spogląda:
 żeby chociaż trzy armaty...
 Tego mu się żąda.
 Nie pomoże, mocny Boże,
 Tylko tak być musi,
 Jak Moskala my nie zdusim,
 To Moskal nas zdusi.
 Sztandarowym rzucił słowem:
 By chorągwi strzegli,

Po bitwie raclawickiej T. Kościuszko przyjmuje defiladę kosynierów.

Mal. Z. Ajdukiewicz.

W polskiej roli wyorana
 Królowa Anielska.
 „— Idźcie, idźcie, prostą drogą,
 Idzie z wami taki,
 Co z rozkazu Matki Bożej
 Prowadzi Polaki”.
 Zaparskały wszystkie konie,
 Zabrzękły pałasze;
 Maszeruje opłotkami
 Polskie wojsko nasze.
 Maszeruje, nie żartuje:
 Kraj, jak malowany;
 Idą nasi, w trąbki grają,
 Biją w tarabany.
 Opłotkami, szeregami,
 Konnica, piechota;
 Małe dzieci zadziwione
 Patrzały z za płota,
 Powłaziły na gałęzie,
 W te zielone gąszcze,
 I na wierzbach, na topolach,
 Siedziały jak chrząszcze.
 Tyle naszych idzie, jedzie,
 Jak gościnniec długi:
 Lecz Kościuszki nie poznali,
 Bo był jak i drugi.

Widzisz Moskwę — to niewola,
 Bij, a będziesz wolny.
 My tu syny na swej ziemi,
 Ziemia to krakowska;
 Nasza Polska i nasz krzyż ten
 I rola ojcowska.
 Czy nam zagon ten nie miły,
 Uznojony pracą,
 żeby Moskal go zabierał,
 Jeden Bóg wie, za co?
 Wiara bracia, przez Bóg żywy,
 Kto Polak prawdziwy,
 Niechże będzie już nie mściwy,
 Ale sprawiedliwy,
 Puszcząć kosy na te chwasty,
 Co nam pola głuszą,
 Kochać Polskę nie połową,
 Ale całą duszą. —
 Czyście dobrze zrozumieli,
 Dobrze wystuchali?
 — Zrozumielim, Naczelniku,
 Trzeba bić Moskali!...
 Jezus Marja, hasło nasze,
 Jezus Marja! wrzasną;
 A na rżysku od kos błysku
 Zrobiło się jasno.

A gdy jeden z rąk wypuszcza,
 Drudzy wraz podbiegli.
 Krótko cugle wziął do ręki,
 Wpakował ostrogi,
 Siwy konik stanął dęba,
 Na obiedwie nogi.
 Wstrząsnął grzywą, parsknął żywo,
 I puścił się pędem,
 Gdzie za wzgórzem kosyniery
 Stali jednym rzędem.

Pokłonił się naród wiejski
 Jak zboże w wietrzyku,
 Wiwat! krzykną, najmilszy
 Ojcie Naczelniku.
 Jak nie hukną kobzy, dudy,
 Skrzypka jak nie utnie,
 Jak się nasi Krakowiacy
 Nie puszczą okrutnie.
 Idą, idą, chylą głowy,
 Uśmiechają lica,
 To zabrzęknie kosa pięknie,
 To utnie skrzypica;
 To ich dymy w pół przesłonią,
 To słońce oświeci,

Po zwycięstwie raclawickim.

Mal. J. Matejko.

Wiara pędem równym rzędem
Po pagórkach leci.
Więc Kościuszko, stojąc
w mierze,

Weseli się szczerze,
Przy nim stoi Madaliński
I polscy żołnierze.
— Z nimi, z nimi dla tej ziemi
Wstaje zorza nowa:
Nowa szlachta, Jenerale,
Bartosz z pod Krakowa.
Jeszcze zdala raz ostatni
Przez góry, parowy,
Rozbija się wdzięczna nuta
Pieśni narodowej.
Uderzają... Jenerale,
Przycichł grzmot armatni,
Jeszcze jeden wystrzał pada,
Słyszycie! ostatni...
I zniżyli kornie głowy
Przed zrządzeniem Bożem,
A wiatr dymem śród dąbrowy
Kotysał jak morzem.
Komu Pan Bóg błogosławi,
Temu się i wiedzie.
Idzie sobie Stach Świstacki,
A Głowacki jedzie.
Jedzie, jedzie na armacie,
Na smoku mosiężnym,
Czapką wiewa, a lud śpiewa
Głosem tak potężnym,
Jak na wiosnę się przewala
Fala rozdaśana:
Danaż moja, dana, dana,
Ojczyzno kochana.

Ojcie miły, Naczelniku,
Przynosimy plony,
Osiem armat na wojenkę,
A cztery na dzwony;

żeby też i Panu Bogu
Była za to chwala,
I tej Matce Przenajświętszej,
Co nam sił dodała.

I wróżyli różni ludzie,
Ten to, drugi owo,
I Kościuszko też powiedział
Jedno małe słowo:
Dajże Boże ludziom szczęście
I co komu miłe,
A mnie niechaj kosynierzy
Usypią mogiłę,
żeby matka powiadała
Ciekawemu chłopcu
O tej bitwie Raclawickiej,
Usiadłszy na kopcu...
Czyli zginę między swymi,
Czy nie między swemi —
Nasypcież mi na mą trumnę
Raclawickiej ziemi. —

Mgły powstają nad wieczorem,
Mokra pada rosa...
W górę, w górę Naczelnika!
Poszedł krzyk w niebiosy.
I podnieśli go jak piórko,
Jak ptaszynę pełną;
Jak z miłości, to z miłości,
To i wszystko wolno.

Świeć miesiącu na te góry,
Lasy i krynice,
Niech się srebrzą, niech się
złocą

Nasze Raclawice.
Na tem polu, na tej roli
Polakom nie wstydno,
Kto za Polskę krew oddaje,
Niech mu będzie widno.

T. Lenartowicz.

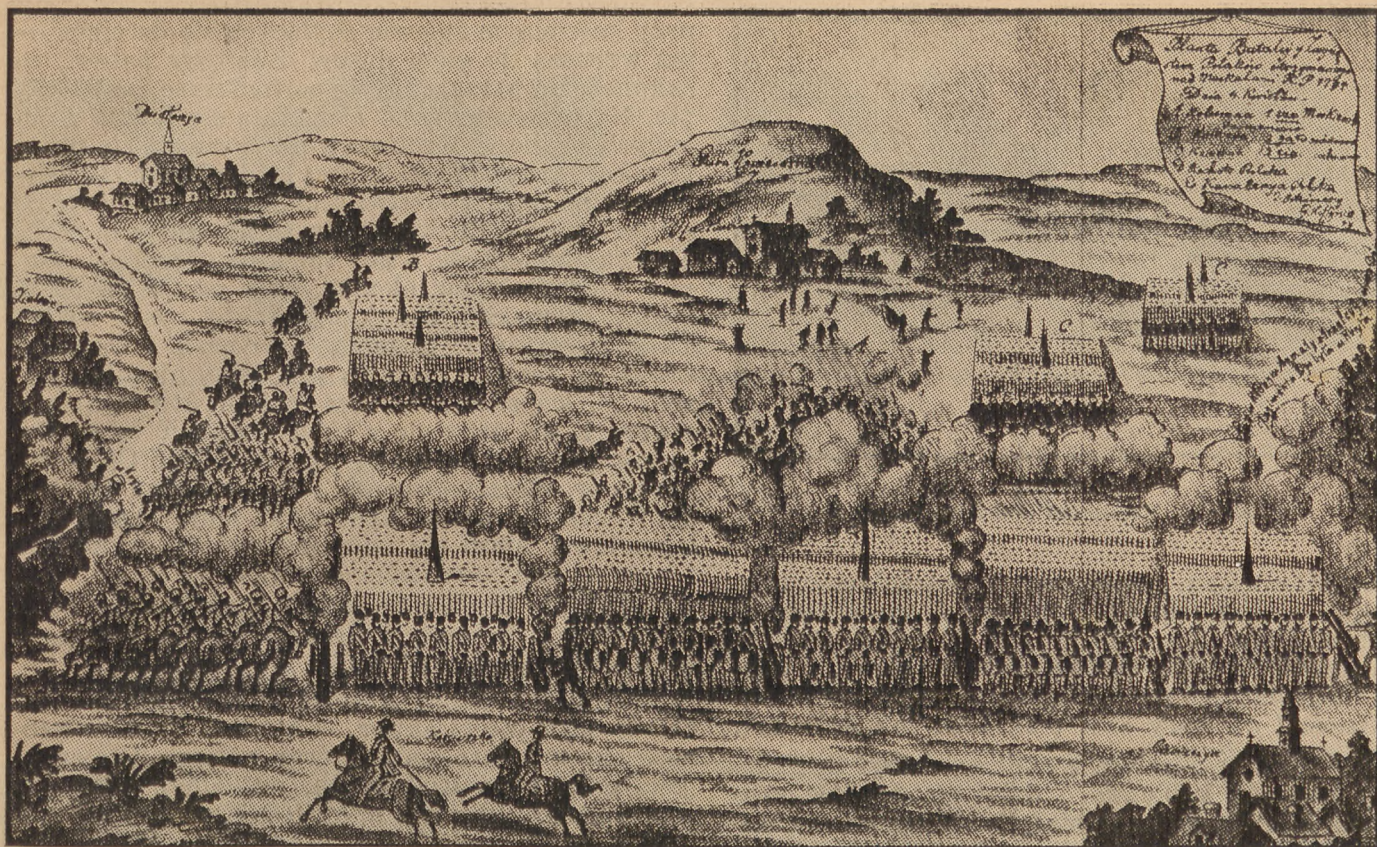
Do rozwinięcia kiełkującej myśli dopomogły jeszcze: Szujskiego obrazek historyczny p. t. „Ostatnia nobilitacja” oraz „Pamiętnik Filipa Lichockiego, prezydenta miasta Krakowa w 1794 r.,” które dostarczyły obfitego materiału. Sztuka poraz pierwszy wystawiona w Krakowie w r. 1880 osiągnęła od razu triumfalny sukces. O przedstawieniu tym sam Anczyc tak pisze do Lenartowicza:

Kosynierzy.

Fragment „Raclawic” J. Matejki.

wystawiono ją po raz pierwszy na scenie, a dotąd znajduje się ona w stałym repertuarze teatrów polskich i wraca stale na afisz w dniu świąt narodowych i różnych uroczystości i jest najchętniej grywaną sztuką teatru ludowego. Dzieło swe autor zadedykował też T. Lenartowiczowi. „Kiedy pierwszy raz czytałem „Bitwę Raclawicką”, pisze on do Lenartowicza, „rozplakałem się i mówiłem: coby to za cudowna rzecz była, gdyby można było odczytać ją ludowi żywym i ciepłym słowem”.

Bitwa pod Racławicami wg. ówczesnego sztychu.

„Kiedy poraz pierwszy grano „Kościuszkę pod Racławicami” — pierwszą połowę rozdziału przyjęto chłodno, lecz gdy pojawiły się na rynku krakowskim tłumy zbrojnych rzemieślników, poczciwi szewcy i rzeźnicy, zapal począł się budzić, a podczas przysięgi Kościuszki ogarnęło tłumy

wzruszenie nie wysłowione. Pragnąłbym, abyś mógł być świadkiem płaczu i łkania starych i młodych, gdy Jan, lirnik, przy akompaniamencie muzyki twój precudny deklamuje ustęp. Cisza... Połykają każde słowo, łzy spływają po twarzach. Gdym na pierwszym przedstawieniu poszedł podzięko-

Na Ryнку Krakowskim po zwycięstwie pod Racławicami.

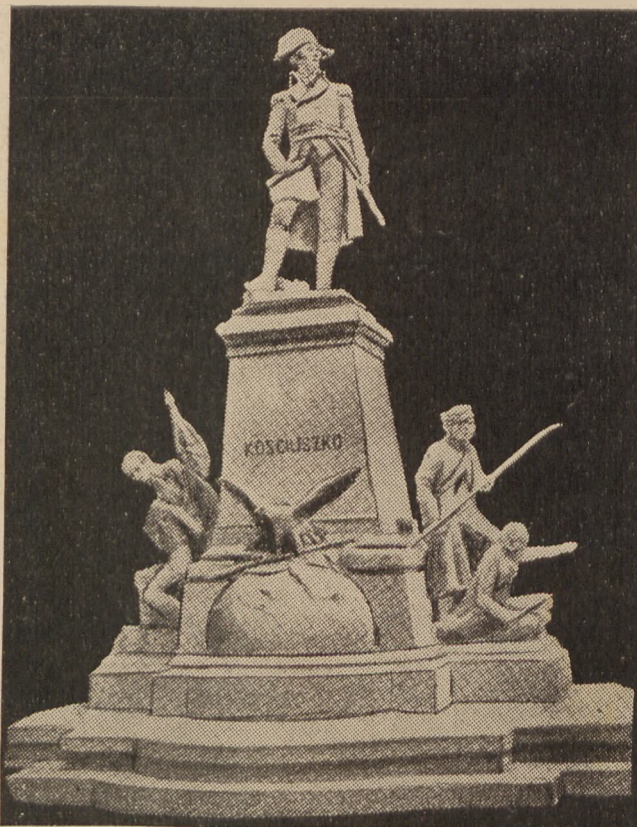
Mal. P. Stachiewicz.

Kopiec T. Kościuszki pod Krakowem.

wać aktorowi za przesłizne wypowiedzenie tego ustępu — zastałem go ryczącego spazmatycznym płaczem i nie mogącego przyjść do siebie. O, gdybyś słyszał ze sceny potęgę własnego słowa, o gdybyś mógł widzieć te topniejące we łzach serca publiczności! Ja stary sam płakałem, jak dziecko”.

„Obraz w 3-im akcie cudowny! Pod lipą starzec otoczony kobietami i dziećmi, dookoła gromadka Krakowiaków w białych sukmanach i czerwonych czapkach, na czele Bartosz Głowacki, pełen dziarskości i ognia, a kiedy zawoła: Dalej ludu wiejski! chwytaj za cepy i kosy! Jezus! Maryja! do broni, do broni”, to dreszcz przejmuje widzów, — grzmiot oklasków wstrząsa salą. Błogosławieństwo wychodzących na wojnę kosynierów,

Pomnik T. Kościuszki.

przy kościelnym śpiewie chyłających się do ziemi — też wzrusza do głębi duszy. Zdobycie baterii, na zakończenie sztuki, nie wypowiedziane budzi ciepło. Na przedstawienie zjeżdżają się ludzie z odległych okolic. Z Królestwa przekradają się przez granicę. Nawet Moskale przyjeżdżali, srodze zirytowani po tym. Poczcwi studenci na pamięć całą sztukę umieją. Rozkosz patrzeć nie tylko na scenę ale i na publiczność, a gdy raz kilkudziesięciu chłopów zjechało się z okolicy, cały parter zarumienił się chłopskimi czapkami, jakby nasiał maku. Za każdym wystąpieniem Kościuszki i Bartosza walili im brawo. Piszę to wszystko, nie dla tego, żeby mi się zdawało, że coś nadzwyczajnego stworzył, ale żeby się z tobą podzielić tą wielką radością, że szlachetna i piękna miłość Ojczyzny goreje w sercach Narodu i że poczwi uczucia nie wygasły, a postać Kościuszki, niby jaka święta, legendowa, unosi się nad rozszarpanym krajem i wylewa nań promienne światła”.

Tak oto te dwa serdecznie patriotyczne dzieła poetyckie krzepiły i cieszyły ducha polskiego w smutnym okresie niewoli.

Obraz sceniczny Kościuszki pod Raclawicami składa się z pięciu aktów, w których tło historyczne wiąże w całość mała intryga miłosna. Głównym bohaterem poza Kościuszką, jest chłop z Rzędowic, Bartosz. Terenem akcji jest Kraków oraz pobliskie wsie Kozubów, Rzędowice, Raclawice. W akcie 1-ym na rynku krakowskim, na tle Sułkiewicz i starego ratusza z wieżą, pułku hr. Wodzickiego w szyku ze sztandarem, oraz zbrojnego tłumu mieszczan, chłopów i rzemieślników — Kościuszko, po przemowie do zebranego ludu, w której przyrzeka solennie zwolnienie od pańszczyzny, wraz z rodziną, każdego kto pójdzie bić się z wrogiem i po przeczytaniu aktu niepodległości, z odkrytą głową i z pałaszem, wzniesionym obu rękami w górę — składa powolnym, uroczystym głosem przysięgę narodowi, że powierzonej mu władzy użyje jedynie na przywrócenie niepodległości Ojczyźnie, a swobód ludowi. Akt II przedstawia najście muszkietierów na dwór w Kozubowie, akt III lirnika pod lipą i wymarsz kosynierów na wojnę, akt IV plac boju w Raclawicach, akt V, ostatni, kończy się nobilitacją Bartosza przez Kościuszkę, podczas której takimi przemawia słowy:

„Bartoszu Głowacki, nadludzka odwaga, okazana wczoraj, dałeś przykład włościąnom, jak za Ojczyznę walczyć należy. Ja — Tadeusz Kościuszko, naczelnik sił zbrojnych i władz cywilnych Narodu Polskiego, na mocy mi służącej, mianuję Ciebie porucznikiem kosynierów i wynoszę Cię, wraz z Twoim potomstwem do stanu szlacheckiego. Czynię to nie dlatego, żeby stan włościński uważał za mniej godny, ale aktem tym uroczystym pragnę wznowić piękny obyczaj naszych monarchów, a Ciebie uwolnić od pańszczyzny. I nakoniec, aby cały naród wiedział o tym, że kto szlachetnie służy Ojczyźnie ten jest prawdziwym szlachcicem”.

Najwspanialszą ilustracją do obu powyższych utworów pióra — jest znajdujący się we Lwowie obraz panoramiczny p. t. „Raclawice” — arcydzieło wspólne dwu naszych wielkich mistrzów pędzła: J. Styki i W. Kossaka.